

(əvvəli ötən sayımızda)

XXVII FƏSİL.

Gürcistan-Sakartvelo-Barseli

Sovet dövrü tarixşunaslığında Gürcüstan və Ermənistanın tarixləri qədim Tu-ran və türk tarixi hesabına başdan-başa saxtalaşdırılmış və bu xalqlar üçün sünü tarix yaradılmışdır.

Gürcü tarixi haqqındaki ilk mənbələr "Kartlis tsxovreba" adlı gürçü sənəmələr toplusunda şəhər olunur. İki hissədən ibarət olan "Kartlis tsxovreba"nın qədim dövrü əhatə edən hissəsi Nuhdan başlayaraq XIV əsrə qədərki dövrü, yeni dövr tarixini əhatə edən ikinci hissəsi isə Gürcüstanın XIV əsrənən XVIII əsrə qədərki dövrü əhatə edilir.

Avropanın bir sıra tarixçilər bu salnamələri orijinal hesab etmirlər. Polyak tatixçi-si Senkovski bu salnamələrin iddia edildiyi kimi heç də qədim dövrə deyil, XVIII əsrə Gürçü çarı VI Vaxtanqın göstərişi ilə tərtib edildiyi fikrini irəli sürür. Se-novskinin yazır ki, "Gürcüler özlərini çox qədim bir xalq kimi qələmə verirlər və tarixlərini ilk çarları hesab etdikləri Parnabazın e.q. 268-ci ildəki hakimiyət dövründən başlayırlar və 1800-cü ildə XIII Georginin hakimiyətinə qədər davam etdirirlər". (Senkovski. T. VI, 1859, Səh. 172)

Bu xronologiyani saxta hesab edən Senkovski istehza ilə yazır ki, bu cür qədim tarixə yalnız çinlilər iddia edə bilərlər. Gürcü sənəmələrinin həqiqiliyinə şübhə ilə yanaşan Senkovskinin yazdığına görə gürcüler Makedoniyalı İsgəndərin dövründən başlayaraq öz tarixlərində 98 hökmdar möyyən edirlər. Lakin İsgəndərin dövründə Böyük Pyota qədərki dövrə onlar hər hansı bir sənəməyə malik deyilərlər. Yalnız XVIII əsrə Gürçü çarı VI Vaxtanq gürcülerin tarixini Nuhdan başla-ya-raq XIV əsrə qədər əhatə edən bir sənəmə tərtib etmişdir. Vaxtanq sənəməsini ya-zarkən özündən əvvəlki heç bir qədim sənəmə və xronikaya istinad etmədiyi halda, onun oğlu Vaxuştı atasının işini davam etdirərək hansısa özündən əvvəlki sənəmələrə və sənədlərə istinad etdiyi, lakin onların sonradan izsiz qeyb ol-duqularını qeyd edir və illərin xronikasını da göstərir. (Senkovski, T. VI, 1859, Səh. 173)

Senkovski gürcülerin bir etnos kimi XII əsrənən önce mövcud olmaları haqqında gətirdikləri tarixi dəllillərə şübhə ilə yanaşır. Onun gənəətinə görə gürcülerin öz-lərinə əcdad hesab etdiklərənən adlı xalq mövcud olmamışdır. İber adı iskit, sar-mat, alman, alan, german və s. tayfaları öz tərkibində birləşdirən ümumi adı ol-muş və İberiya hər hansı bir etnik birlik deyil, Tiflisdən başlayaraq Kür çayı ar-xa-sındakı əraziləri əhatə edən ölkə adı olmuşdur. İberiya öz tərkibində erməniləri, med-ləri, mas-sagetləri və türkləri birləşdirmiştir və

onlar bütövlükde alban adla-nır-dilar. (Senkovski, T. VI, 1859, Səh. 175)

Alban və ya Aqban adına aydınlıq gətirərək qeyd etmək lazımdır ki, B.Lands-ber-qr, F.Hommel, A.Unqnad və digər assuroloqlar Zaqros dağları bölgəsində möv-cud olan digər bəylək dövlətləri ilə yanaşı Padan və Aqvan/Alman dövlət-lə-ri-nin də adını qeyd edirlər.

Telavidən quzeydə və Alazandan solda yerləşən Alan düzənləyi Aqvan adını qo-ruyub saxlamışdır. Albaniya adı müxtəlif dövrlərdə müxtəlif əraziləri

Ələsgər Siyablı

Tarixi mənbələrə əsasən Saqarta Qutilərdən yuxarıda yerləşən və saqar adlıdağlı tayfaların yaşadığı ölkədir. Yuxarıdakı bölmədə bəhs etdiyimiz kimi bir çox mü-əlliflər Saqarta adını "dağlı saklar" şəklində izah edirlər. Turanlı öntürklərdən iba-rət olan Artalılar təkə Saqartanın deyil, Barsuanın da etnik kökünü təşkil edir-di-lər.

Babil mətnlərində o "Kur Saqarta", Elam mətnlərində "Assakarti", yeni Saqar-ta-lar ölkəsi adlanır. Saqarta Barsua ilə qonşuluqda yerləşirdi və Zaqros dağları yay-lalarında məskunlaşmış digər xalqlar ilə qohum idilər. II Sarqonun öz kitabə-sin-də Saqartanın Zaqros dağlarının şimalında yerləşdini yazır.

Saqartu Assur mixi yazılı mətnlərində Zikurtu şəklində yazılmışdır. Saqartu bəylək dövlətinin mövcudluğu e.q. 750-520-ci illərdə mixi yazı mətnlərində

dövləti yerləşirdi. Bu bəylək dövlət-lə-ri konfederasiyasını təşkil edən Manna Urartuya qarşı Assuriya ilə müttəfiq idi.

E.q. 715-ci ildə Assur çarı II Sarqon Mannaya qarşı ittifaq yaradaraq hərbi əməliyatlara başlayaraq Saqartu, Uş Dış və Andini cəzalandırmaq üçün hərbi yürüş təşkil etdi. O bu ölkələri tabe edərək 4200 qiyamçını əsir aldı və çoxlu qənimət ələ keçirdi.

Saqartalar Maday tayfalarından hesab olunurlar. Assurlar Saqarta elçiləri ilə Man-na dili tərcüməçiləri vəsitsəsələ danışıldırilar və Saqarta elçilərinin adları iranlı adları deyildilər.

Bir çox müəlliflər bu ərazidə yerləşən tayfa bəylək dövlətlərini Midiyallara aid edir, mədiyalıların da öz növbəsində isə Subar olduqları qəbul görmüşdə. Saqar-ta-nın ikinci paytaxt şəhəri indiki Ərbil şəhəridir. Ərbilin əsl qədim adı Arbelə və ya Artabeladır. Bu adın məna-

Dünya tarixinin Turan dövrü

əhatə et-misdir. Strabon Kaxetiya və Dağıstanı da Albaniya adı altında birləşdirir və bu ölü-kenin kral Oresesin (Oreses Əfrasiyabın qardaşı Aruzun yunanca təhrif edilmiş şək-lidir. Dədə Qorqudda o At ağızlı Aruz qoca kimi adlanır) başçılığı altında 70 min döyüşçü ilə Pompeyin Roma qoşununa

qarşı mübarizə apardığını yazır.

İndiki Ermənistanı əhatə edən və gürcülerin Somxeti adlandırdıqları ölkə Tayk və Quqark əyalətlərini əhatə edir. Ermənilər onlara aid olmayan bu ərazini Vrat-stan adlandırlar. (Mari Brosset, 1858, Səh. X)

Gürcüler özlərini kartlı, ölkələrini isə Sakartvelo adlandırlar. Sakartvelo etno-ni-minin etimalogiyasının dəqiq izahını bu günədək vermək mümkün olmamışdır.

Fikrimizə görə Sakartvelo adı Saqarteli adının dəyişik fonetik şəklidir. Mənşə eti-barı ilə Barsillərlə birləşdə turanlı öntürk tayfaları olan və Borçalıdan şərqi, Gür-cüstanın mərkəzi ərazisində yerləşən Saqartu və ya Saqarteli tayfası sonradan gür-cü dövlətinin hakim təbəqəsini təşkil etmiş və Sakartvelo şəklində dəyişikliyə uğ-raya-raq gürcülerin ölkəsinin adına və ümumi-ləşdirici etnonimlərinə çevrilmişdir. Azərbaycandakı Zaqatala adı da əslinde Saqarteli adının fonetik dəyişikliyə uğ-ramış şəklidir. Qədim gürcü dilində ölkənin adı Sakartueli/Sakartuelni şəkil-də yazılırdı.

qeyd olun-musdur. Saqartu Manna dövlətinin tərkibində olub Zaqros dağlarının şimalında, Manna dövlətinin şərqində yerləşirdi. Qədim Saqartu dövlətinin ərazisi Azər-baycanın Qızıl Üzən çayı və ona birləşən digər çayların vadilərini, Ağdağ, El-burs və Səhənd dağlarının ətəklərini və Takab bölgəsi də daxil olmaqla dağlıq əra-zidən ibarət idi.

Saqartunun hökmdarı Matati e.q. 716-ci ildə yaşamışdır. Saqartunun hökmdarı Ma-tatti Midiya şahzadəsi idi və o Urartu tərəfdarı bir siyaset yürüdərək, Baqdati və Talusin ilə birləşib Midiya ilə ittifaq yaratmış və Assur çarı II Sarqona və müt-te-fiqi olan Manna hökmdarı Azaya və onun oğlu İranzuya qarşı üsyan qaldır-mışdır.

E.q. 720-ci ildə Mannada siyasi vəziyyət dəyişikliyə uğradı. Urmıye gölünün şimal hissəsində yerləşən ərazilər Urartu dövləti tərəfindən zəbt olundu. Manna dövləti konfederativ quruluşa malik idi və tərkibində indiki Marağa və Xərək əra-zidələrində yerləşən Uş Dış, mərkəzdə Qızıl Üzən vadisində Saqartu, Qızıl Üzən yu-xarı və vadisində isə Deyokun Maday bəylək

sını müasir dövrə sami/əreb dilindəki "Arbaala", yə-ni dörd şəhər kimi izah edirlər. Lakin şəhərin adı qədim Turan öntürk dilin-də-dir. Ar/Art sözü türk dilində dağ mənasındadır və şəhərin adı "dağ beli" de-mək-dir. Ərdəbil adı da, eyni ilə bu mənəni daşıyır.

E.q. 715-ci ildə Midiya hökmdarı Kiaksars bir midiya bəyləyi olan Saqartanı öz ha-kimiyəti altına almışdır. Əsas məskunlaşdıqları ərazi Zaqros dağları olan Sa-qar-ta hökmdarı Assuriyaya qarşı mübarizədə göstərdiyi sədaqətə görə Ərbil əra-zidəsi də onun idarəsinə verilmişdi. Ptolomey Saqartanın Midiyada yerləşdiyini yazır. Bizanslı Stefanos Xəzər dənizində Saqarta adlı yarımadanın olduğunu və sa-qar-talıların köçəri heyvandar tayfa olduğunu yazır. (Markwart J. 1905, Səh. 228)

E.q. 615-ci ildə Saqarta Midiya və Babillə birlilikdə Assuriyaya qarşı mühabibə-də istirak edirdi. E.q. 539-cu ildə II Kir Midiyada hakimiyəti ələ keçirdikdən sonra Sa-qartanı da Əhəməni dövlətinin tərkibinə qatmışdır...

(ardı gələn sayımızda)